

Anna PIEKACZ
Uniwersytet Śląski
Instytut Psychologii
Zakład Psychologii Klinicznej i Sądowej

DOJRZAŁOŚĆ SPOŁECZNA WYCHOWANKÓW INSTYTUCJONALNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ W PERSPEKTYWIE PSYCHOLOGICZNEJ

Streszczenie. Warunki instytucjonalnej opieki znacząco ograniczają możliwości rozwoju dzieci i młodzieży w kierunku osiągnięcia dojrzałości w obszarze zachowań odpowiedzialnych społecznie. Deficyty rozwojowe, zaburzenia i problemy emocjonalne stanowią poważną barierę pozytywnego rozwoju podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych. Te fakty stanowią wyzwanie dla współczesnej psychologii teoretycznej i psychologów praktyków. W artykule poruszone zostały następujące kwestie: specyfika rozwoju społeczno-moralnego wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej, konsekwencje pobytu w placówce a rozwój świadomości obywatelskiej, zadania psychologii w obszarze kreowania świadomości społecznej u wychowanków placówek, znaczenie konstruowania profesjonalnej opieki psychologicznej dedykowanej wychowankom placówek – przyszłym obywatelom o szczególnych potrzebach.

Słowa kluczowe: rozwój społeczno-moralny wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej, konsekwencje pobytu w placówce, kompetencje społeczne, zadania rozwojowe, dojrzałość obywatelska

SOCIAL MATURITY OF INSTITUTIONAL FOSTER CARE ALUMNI IN PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE

Summary. Terms of institutional foster care greatly reduce the possibility of the positive development of children and young people towards attaining maturity in the field of socially responsible behavior. Developmental disorders and emotional problems are major barriers of development of positive charges of institutional foster care pupils. These facts pose a challenge to modern theoretical psychology and practical psychologists. The article presents items related with following issues: the specificity of socio-moral development of institutional foster care pupils,

the consequences of the placement and the development of citizenship in the area of psychology task of creating awareness in pupils outlets, the importance of constructing psychological assistance methods specially designed for pupils care facilities – future citizens with special needs.

Keywords: institutional foster care, socio-moral development of institutional foster care pupil, the consequences of the living in institutional foster care, social skills, developmental tasks, civic maturity

1. Wstęp

Trafiając do placówki opiekuńczo-wychowawczej dziecko zostaje objęte opieką wykwalifikowanej kadry, od której oczekuje się zbudowania pozytywnej tożsamości, zresocjalizowania i przygotowania do samodzielności oraz zaopatrzenia w umiejętności zachowań prospołecznych. Instytucjonalne formy pieczy zastępczej¹ mają obowiązek zaspokajania potrzeb biologicznych, psychicznych i społecznych wychowanków w celu przygotowania ich do samodzielnego życia. Wielu podopiecznych instytucji prezentuje zachowania świadczące o niedostosowaniu społecznym². Ten fakt stanowi wyzwanie dla współczesnej psychologii teoretycznej i psychologów praktyków. Kilkadziesiąt tysięcy wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej stanie się pełnoletnimi obywatelami, którzy bez odpowiedniego przygotowania do życia w społeczeństwie będą wychowywać kolejne pokolenia. Biorąc pod uwagę cykliczność przekazywania wzorców zachowań wyjściowa grupa nieprzystosowanych społecznie osób będzie stale się powiększać. Współczesna psychologia rozwojowa, kliniczna, społeczna stara się wyjaśniać przyczyny zaburzonego funkcjonowania dzieci wychowywanych poza systemem rodzinnym, co stwarza możliwości opracowania metod rozwijania tych cech, które są fundamentem dojrzałości społecznej u wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej.

¹ System pieczy zastępczej to zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców. Do instytucjonalnej pieczy zastępczej zalicza się: placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne oraz interwencyjne ośrodki preadopcyjne. Typy placówek opiekuńczo-wychowawczych: socjalizacyjna, interwencyjna, specjalistyczno-terapeutyczna, rodzinna. Zadania placówek reguluje Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r., o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (DzU. 2011, nr 149, poz. 887). W Polsce placówki sprawujące całodobową opiekę nad dziećmi i młodzieżą dzielą się na te, które należą do sektora pomocy społecznej i te, które należą do sektora oświaty (młodzieżowe ośrodki wychowawcze, młodzieżowe ośrodki socjoterapeutyczne, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze).

² Pojęcie „nieprzystosowanie (i/lub niedostosowanie) społeczne” jest różnie definiowane. Autorzy podejmujący tę problematykę (m.in. J. Stanik, L. Pytka, B. Urban, C. Cekiera, J. Konopnicki) podkreślają wiele zachowań oraz procesów psychologicznych związanych z niedostosowaniem społecznym, wśród których jako najważniejsze wymienia się: nieprzestrzeganie podstawowych zasad postępowania i norm społecznych, zachowania zahamowane bądź demonstracyjne utrudniające nawiązanie i regulowanie relacji społecznych, specyficzne cierpienie jednostki z powodu wytworzonej przez siebie i środowisko sytuacji.

Celem artykułu jest podkreślenie potrzeby rozwijania tych kompetencji społecznych u wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych, które są fundamentem dojrzałości społecznej oraz wskazanie na zadania psychologii w obszarze wspierania rozwoju odpowiedzialności podopiecznych tych instytucji.

2. Specyfika warunków rozwoju społecznego wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych

Poczucie zagubienia wartości, dezintegracja wartościowania, a także trudności związane z różnymi kryzysami (rozwojowymi, po urazie) wymagają pewnych i wiarygodnych punktów odniesienia w otoczeniu jednostki. Ważnym punktem odniesienia jest otoczenie społeczne ze swoimi stałymi, sprawdzonymi wzorami, preferencjami i kryteriami ocen. Obecnie w wychowaniu dzieci i młodzieży brakuje autorytetów politycznych i moralnych, które mogłyby wprowadzić porządek i wytyczyć jasny kierunek w chaosie wartości. Świda-Ziemia³ wskazała, że w latach osiemdziesiątych rozpoczął się proces zanikania pokoleniowego kodu znaczeń i wartości. Zdaniem autorki to świadomość odmienności, a nie wspólnoty jest tym, co wyróżnia dzisiejszą młodzież. Ważne wydaje się również to, że świadomość odmienności własnych postaw czy postaw własnej grupy koleżeńskiej charakteryzuje również tę większość młodzieży, która nie należy do żadnej z grup. Wspólną cechą młodzieży (pomimo postępującego różnicowania) jest negatywny stosunek do wszelkich instytucji oficjalnych (idiosynkrazja). Autorka we wnioskach z własnych badań podkreśliła, że współcześnie mamy do czynienia z pokoleniem, którego nie łączy już wspólny światopogląd, ale z pokoleniem o rosnącym różnicowaniu postaw. Młodzi są zdezorientowani, gubią się w powszechnej atmosferze zaniku systemu wartości, rozpaczliwie szukają poczucia, że żyją i że życie ma sens.

Na te uniwersalne, odnoszące się do wszystkich młodych ludzi trudności rozwojowe nakładają się specyficzne problemy związane z wychowywaniem się w instytucji. Podopieczni placówek wywodzą się ze środowisk, w których dominowały społeczne wzory, preferencje i kryteria ocen, a autorytety polityczne i moralne nie istniały. Otoczenie społeczne było odrzucające i piętnujące, co często jest wpisane w dalsze doświadczenia dzieci postrzeganych przez pryzmat stereotypu wychowanka domu dziecka.

Podstawowym doświadczeniem wychowanków placówek opiekuńczych są nieprawidłowości w obszarze tworzenia bezpiecznych więzi, co przekłada się zarówno na uwewnę-

³ Świda-Ziemia H.: Młodzież końca tysiąclecia. Obraz świata i bycia w świecie. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2000.

trzniony obraz siebie i innych, jak i na wiele zaburzonych zachowań, przechodzących w utrwaloną postawę aspołeczną⁴.

3. Konsekwencje pobytu w placówce opiekuńczo-wychowawczej a rozwój dojrzałości obywatelskiej

Skutki doświadczania licznych strat immanentnie wpisanych w życie wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej są poważne: negatywny obraz własnej osoby, deficyty w obszarze zdolności kochania innych ludzi i ufania im, częste przejawy zachowań agresywnych, antyspołecznych, niszczących w stosunku do otoczenia i samych siebie, długotrwałe frustracje wywołujące kryzysy, objawiające się zwykle złością, zaburzenia równowagi, oszołomienie, rozdrażnienie, uogólniona złość, deficyty w zakresie umiejętności nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z przyjaciółmi i dorosłymi, dezorientacja, poczucie rozpadu fizycznego i emocjonalnego, utrata kontroli, głęboki smutek, brak nadziei, niechęć lub niemożność podejmowania decyzji, utrata wiary w sens czegokolwiek, zatrzymanie w czasie i przestrzeni, poczucie, że wszelkie działanie stanowi nadmierny wysiłek, zmieszanie, zawstyżenie z powodu obecnych uczuć, poczucie winy, obezwładniająca uczucie paniki przed tym, że nic już nie wróci do dawnego porządku, zamęt, który donikąd nie prowadzi, uraza w wyniku poniesionej straty, ulga, że nastąpiła ostateczna strata i wynikające z niej poczucie winy, pustka, apatia, uczucie odepchnięcia, pogrążenia i własnej małości, chaos wynikający z pojawienia się nowych i sprzecznych uczuć, ambiwalencja, naprzemienna euforia i depresja⁵. Destrukcyjne konsekwencje umieszczenia i pobytu w placówce opiekuńczej można długo wymieniać. Bez wątpienia prezentowane zachowania oraz stan psychiczny wychowanków instytucji są przeciwstawne temu, co składa się na konstrukcję psychiczną osób świadomych i odpowiedzialnych społecznie. Podkreślić należy, że bez względu na poziom przystosowania społecznego i stan emocjonalny u wszystkich wychowanków zaznaczają się deficyty w kompetencjach społecznych, które stanowią fundament dojrzałości obywatelskiej.

Dojrzałość jest postulowanym atrybutem funkcjonowania osób dorosłych, jednak nie jest tożsama z dorosłością. Podstawowym kryterium rozpoznawania dojrzałości jest zdolność i motywacja do zachowywania się w sposób przewidywalny i odpowiedzialny w zgodzie

⁴ Mechanizm rozwoju zaburzeń w tym obszarze wyjaśnia koncepcja więzi Johna Bowlby'ego (Bowlby J.: *Attachment and Loss*. Hogarth Press, London 1969) ujęta w kategorię klinicznej diagnozy jako zespół zaburzeń więzi w klasyfikacjach DSM – IV i ICD – 10. Zerwanie podstawowych więzi ujmowane jest w kategorii poważnych start życiowych.

⁵ Zob. Piekacz A., Panek W.: *Ekspresja plastyczna dziecka osieroconego jako forma pracy terapeutycznej w nowatorskich placówkach opiekuńczo-wychowawczych*, [w:] Krasoń K., Mazepa-Domagała B. (red.): *Wymiary ekspresji dziecięcej*. Librus, Katowice 2005, s. 221.

z szeroko rozumianym dobrem społecznym. Dojrzałość obywatelska, wynikająca ze świadomego przyjęcia postawy obywatelskiej wiąże się z umiejętnością korzystania z praw bez naruszania interesu ogółu oraz z pełnym rozumieniem powiązań między dobrem jednostki a dobrem ogółu. Można uznać, że na postawę obywatelską składa się układ zachowań, ustosunkowań oraz uczuć pożądanych społecznie, to znaczy takich, które wynikają z norm, tradycji oraz wartości wspólnoty polityczno-kulturowej. Zakłada się, że jednostka dojrzała społecznie potrafi efektywnie nawiązywać i regulować swoje zachowania. Takie ujęcie implikuje rozważania na temat posiadania przez człowieka kompetencji społecznych. Efektywność zachowań człowieka w sytuacjach społecznych⁶ zakłada posiadanie kompetencji społecznych. Kompetencje społeczne definiowane są, jako: złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w określonego typu sytuacjach społecznych, nabywanie przez jednostkę w toku treningu społecznego⁷. Kompetencje są strukturą, której elementem są określone zdolności, umiejętności poparte wiedzą i doświadczeniem oraz uzasadnione zespołem przekonań o ich wartości i przydatności w określonej sytuacji, a także skuteczności podejmowanych zadań, zgodnych z przyjętymi standardami oceny. Posiadanie kompetencji odnosi się do adaptacyjnego i transgresyjnego potencjału podmiotu do określonego działania, którego funkcją jest zwiększenie jego sprawności i efektywności⁸. Zdolności wchodzące w zakres kompetencji można zdefiniować, jako swoisty czynnik sprawności działania, który w psychologii jest traktowany jako różnice indywidualne, sprawiające, że przy jednakowej motywacji i uprzednim przygotowaniu poszczególne jednostki w porównywalnych warunkach osiągają niejednakowe rezultaty w swoim działaniu⁹. Z kolei umiejętności stanowią nabytą zdolność wykonywania określonej czynności, zawierającą gotowość do podjęcia określonego typu działania z możliwością dostosowania go do zmieniających się sytuacji, w jakich ma być wykonane.

Kompetencje społeczne ujawniają się w bardzo różnych sytuacjach. Niewątpliwie są podstawą dojrzałości obywatelskiej, na która składają się zachowania odpowiedzialne społecznie¹⁰. Zachowania odpowiedzialne społecznie to zachowania oparte na współpracy, zaangażowaniu w problemy innych, wrażliwość na innych ludzi, umiejętność współpracy, dążenie do osiągnięcia porozumienia i gotowość poświęcenia egoistycznych celów dla dobra

⁶ O efektywności zachowań w sytuacjach społecznych można mówić, gdy jednostka potrafi osiągać własne cele przez zachowania zgodne z oczekiwaniami społecznymi.

⁷ Matczak A.: Kwestionariusz Kompetencji Społecznych. Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 2011, s. 7.

⁸ Męczkowska A.: Kompetencja, [w:] Pilch T.: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 2. Żak, Warszawa 2003, s. 693-696.

⁹ Pietrański Z.: Zdolności, [w:] Tomaszewski T. (red.): Psychologia. PWN, Warszawa 1982, s. 735-762.

¹⁰ Odpowiedzialność społeczna to postawa, która charakteryzuje się dobrowolnym i aktywnym działaniem na rzecz pozytywnych zmian w najbliższym otoczeniu społecznym – umiejętność korzystania z praw oraz respektowanie obowiązków względem społeczeństwa.

ogółu, zdolność do osobistej odpowiedzialności za swe czyny oraz zainteresowanie problemami filozoficznymi, politycznymi i religijnymi.

Na podstawie ustaleń definicyjnych można przyjąć, że kształtowanie i rozwijanie kompetencji społecznych jest ważnym zadaniem w rozwijaniu zachowań dojrzałych społecznie¹¹. Rozwój kompetencji społecznych jest długim i skomplikowanym procesem i w wysokim stopniu zależy od warunków opiekuńczo-wychowawczych, w jakich rozwija się jednostka. Dlatego coraz częściej kładzie się nacisk na doskonalenie osób wychowujących młode pokolenia.

4. Zadania psychologii w obszarze rozwijania kompetencji społecznych u wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej

W myśleniu o wychowaniu i resocjalizacji w placówkach zawsze należy pamiętać o cykliczności wzorców zachowań i o potrzebie przerwania błędnego koła międzypokoleniowej transmisji niepożądanych społecznie zachowań. Rodziny wychowanków placówek nie zaszczepiły u swoich dzieci wzorców obywatelskości, gdyż same prezentują deficyty w zakresie rozwoju moralnego i społecznego. Wychowanie w placówkach koncentruje się głównie na zaspokojeniu potrzeb wychowanków, lecz rzadko mówi się o potrzebie rozwijania postawy obywatelskiej. System opieki społecznej z uwagi na ogrom problemów z konieczności skupia się przede wszystkim na interwencji, a mało na prewencji. Należy pamiętać, że jeśli wychowanie moralne, obywatelskie i społeczne zostanie zaniedbane, istnieje ryzyko tworzenia się lub wchodzenia w grupy, które negują zasadność funkcjonowania wszelkich instytucji państwowych.

Wychowankowie placówek nie mają kompetencji społecznych, będących podstawą postawy obywatelskiej. Aby wykształcić u młodych ludzi postawę obywatelską, pracownicy placówek po pierwsze muszą mieć świadomość jak ważne jest jej kształtowanie, a samo pojęcie „dojrzałości obywatelskiej” powinno często pojawiać się w rozmowach z podopiecznymi. Dokonując ustaleń, jakie szczególne cechy i zachowania należy rozwijać (przykładowo organizując cykl zajęć warsztatowych), aby prowadzić młodego człowieka do osiągnięcia dojrzałości obywatelskiej, warto odwołać się do koncepcji zadań rozwojowych Havighursta¹². Rozwijanie zachowań prowadzących do dojrzałości obywatelskiej autor mocno akcentuje szczególnie w odniesieniu do zadań stojących przed adolescentami (12-18 lat). Dorastający w koncepcji Havighursta muszą wypełnić osiem następujących

¹¹ Na kształtowanie się zachowań odpowiedzialnych społecznie wpływają zarówno czynniki zewnętrzne: kultura, wpływy zamierzone i niezamierzone najbliższego otoczenia społecznego, jak i wewnętrzne: cechy osobowe, wyznawane wartości, poziom rozwoju moralnego, samoocena, wiek, kompetencje.

¹² Havighurst R.J.: *Developmental Tasks and Education*. McKay, New York 1971, p. 43-82.

zadań: ustanowienie dojrzszych relacji z rówieśnikami obojga płci, opanowanie roli społecznej zgodnej z płcią, akceptacja własnej fizyczności, emocjonalna niezależność od rodziców i innych dorosłych, zapewnienie sobie niezależności ekonomicznej, wybór i przygotowanie do zawodu, przygotowanie do życia małżeńskiego, przyswajanie wartości i systemu etycznego, jako przewodnika w zachowaniu, rozwój ideologii i osiąganie społecznie odpowiedzialnych zachowań (opanowanie sprawności intelektualnych koniecznych do pełnienia roli obywatela; rozwijanie odpowiedzialności społecznej; rozwój światopoglądu)¹³. W ramach przygotowania do odpowiedzialności społecznej szczególnie istotne stają się zadania: ustanowienie dojrzszych relacji z rówieśnikami obojga płci, wybór i przygotowanie do zawodu, przyswajanie wartości i systemu etycznego, jako przewodnika w zachowaniu, rozwój ideologii i osiąganie społecznie odpowiedzialnych zachowań. W obrębie każdego zadania rozwojowego można skonstruować katalog cech, które należy wykształcić, aby umożliwić osiągnięcie dojrzałości w obrębie realizacji zadania. Mimo że w wymienione zadania rozwojowe wpisany jest rozwój moralny, warto wyodrębnić kwestię rozwoju rozumowania moralnego jako szczególne zadanie rozwojowe. Sądy moralne i normy postępowania stanowią niezwykle istotne regulatory zachowania wobec innych ludzi. Według koncepcji Kohlberga¹⁴, myślenie moralne zmienia się w miarę dojrzewania człowieka. Pożądany kierunek rozwoju to przechodzenie na coraz wyższy poziom rozwoju rozumowania. Przechodzenie na kolejny poziomy rozwoju moralnego oznacza przejście od postrzegania reguł jako niezmiennych i istniejących poza człowiekiem do uświadomienia sobie, że reguły są bardziej elastyczne i wynikają ze wspólnego działania grup społecznych (autor przedstawił sześciostopniową skalę rozwoju moralnego). Sposób myślenia moralnego rozwija się w trakcie nabywania doświadczeń społecznych, które zawierają pojęcia sprawiedliwości, prawa, równości i dobra człowieka¹⁵.

W świetle dotychczasowych rozważań rolę placówki można postrzegać jako przygotowanie młodych ludzi do zrealizowania zadań rozwojowych, których pozytywne rozwiązanie przybliży do osiągnięcia dojrzałości obywatelskiej. Rozwijanie kompetencji

¹³ Por. Drwal R.: Percepcja ważności i realizacji zadań rozwojowych przez dorastających, [w:] Smoleńska Z. (red.): *Badania nad rozwojem w okresie dorastania*. PAN, Warszawa 1993; Tyszkowa M.: *Rozwój psychiczny jednostki jako proces strukturalizacji i restrukturalizacji doświadczenia*, [w:] Tyszkowa M. (red.): *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*. PWN, Warszawa 1988; Drwal R., 1993; Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M., 1996).

¹⁴ Kohlberg L.: *Stage and sequence: The cognitive – developmental approach to socialization*, [in:] Goslin D. (ed.): *Handbook of Socialization Theory and Research*. Longmans, New York 1969.

¹⁵ L. Kohlberg oprócz tego, że wskazał jak można wspomagać rozwój moralny, wykorzystał swoje odkrycia do odrzucenia tradycyjnego podejścia do sposobu edukacji. Podstawą edukacji moralnej w ujęciu autora powinno być nadawanie pozytywnego znaczenia emocjom i uczuciom, postawom i przekonaniom. Jedną z propozycji edukacji moralnej, zbudowaną zgodnie z koncepcją Kohlberga, jest trening wnioskowania moralnego, będący elementem treningu TZA (Trening Zastępowania Agresji, ang. ART.: *Aggression Training Replacement*, aut. Goldstein). W trakcie treningu uczestnicy omawiają konkretne sytuacje ludzi, którzy zmuszeni zostali sytuację do podjęcia trudnych decyzji. Zakłada się, że odpowiadając na pytanie o to, jaka wartość leży u podstaw konkretnego działania, dokonuje się edukacja przez odkrywanie wyższych pokładów świadomości.

społecznych zaczyna się od momentu przyjęcia dziecka do placówki, bez względu na jego wiek. Praca z adolescentami wydaje się szczególnie istotna z uwagi na okres kształtowania się postaw i światopoglądu. W pracy z młodszymi dziećmi można koncentrować się na rozwoju pozytywnej tożsamości przez udział w zajęciach socjoterapeutycznych, indywidualną pracę z „albumem tożsamości”, rozwój umiejętności współdziałania i empatii, oraz na pracy z rodzinami dzieci. Te obszary przede wszystkim leżą w kompetencjach psychologów, którzy opracowując plan pracy z dzieckiem powinni wpisać w swoje zadania wymienione działania. Metody pracy w kierunku realizacji wymienionych zadań rozwojowych w sposób szczególny powinni rozwijać psychologowie, z uwagi na poznanie mechanizmów rozwoju społecznego.¹⁶ Podstawą rozwoju społecznego jednostki jest właśnie nabywanie kompetencji w tworzeniu dojrzałych relacji międzyludzkich¹⁷, które, jak już podkreślano, są istotą dojrzałości obywatelskiej. Psychologia chcąc pozostać zgodną z wymiarem etycznym nie może być obojętna na kwestie rozwoju dojrzałości obywatelskiej u wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych. Psychologowie znający problemy sfery pomocy społecznej w imię idei rozwoju przyszłych odpowiedzialnych obywateli wypracowują metody rozwijania cech dojrzałych członków społeczeństwa. Jednak pomimo tych starań wciąż brakuje systemowych rozwiązań.

W ramach potrzeb kierowanych do psychologów (naukowców i praktyków) dotyczących pomocy wychowankom instytucji warto wskazać:

- prowadzenie badań psychologicznych we wciąż mało poznanych obszarach specyficznego rozwoju dzieci w instytucjach opiekuńczych,
- wypracowanie skutecznych metod i narzędzi do diagnozy (lub adaptacja istniejących), uwzględniających specyfikę problemów dzieci osieroconych¹⁸,
- opracowanie lub dostosowanie metod pracy z dziećmi do specyfiki warunków,
- przygotowanie merytoryczne studentów do praktycznej pomocy wychowankom placówek,
- rozwijanie i realizacja różnych form wspierania osób, które podejmują się trudu opieki nad dziećmi osieroconymi¹⁹,

¹⁶ Rozwój społeczny to: „dokonujący się w wyniku socjalizacji proces rozwoju psychicznego obejmujący dwa uzupełniające się kierunki zmian osobowości społecznej: proces integracji ze społeczeństwem i proces autonomizacji jednostki”. Brzezińska A.: *Społeczna psychologia rozwoju*. Scholar, Warszawa 2004, s. 32.

¹⁷ Schaffer R.: *Wczesny rozwój społeczny oraz Wzajemność kontroli we wczesnym dzieciństwie*, [w:] Brzezińska A., Lutomski G. (red.): *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów*. Zysk i S-ka, Poznań 2006.

¹⁸ W mało sprzyjającej pozytywnemu rozwojowi sytuacji, jaką tworzy placówka opiekuńczo-wychowawcza diagnoza kliniczna staje szczególnie trudna, gdyż część niepożądanych zachowań u dzieci stanowią „normalną reakcję na nienormalną sytuację życiową”.

¹⁹ System wsparcia psychologicznego postadopcyjnego oraz wspierania rodzin zastępczych nie zaspokaja w pełni potrzeb rodzin.

- opracowanie i realizacja zajęć z obszaru wychowania obywatelskiego²⁰, jednak dostosowanych do możliwości i potrzeb wychowanków, realizowanych na terenie placówek, przy możliwym włączaniu w te zajęcia bliskich dzieci.

Te wszystkie obszary są możliwe do zrealizowania biorąc pod uwagę bogaty dorobek naukowy współczesnych nauk społecznych i humanistycznych. Bardzo potrzebne jest podejmowanie interdyscyplinarnej współpracy zarówno na gruncie nauki (pedagodzy, socjologowie, filozofowie) jak i praktyki (nauczyciele, sędziowie, policjanci, pracownicy socjalni). Szczególnie istotne wydaje się popularyzowanie wiedzy na temat specyfiki funkcjonowania osób wychowywanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych – uważliwianie studentów na kwestie praktycznego wymiaru pomocy społecznej, a także specjalistów – praktyków realizujących programy wspierania rozwoju dzieci i młodzieży.

5. Podsumowanie

Zadania przygotowywania wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych do pełnienia roli odpowiedzialnych społecznie obywateli może realizować jedynie dobrze przygotowana, silna i zmotywowana do pracy kadra. Psychologia naukowa powinna dostarczać efektywnych, nowatorskich rozwiązań i metod pracy z dziećmi w kierunku rozwijania zachowań prospołecznych zarówno psychologom praktykom, jak i pedagogom czy pracownikom socjalnym.

Najważniejszym zadaniem wydaje się wypracowanie skutecznych metod profilaktyki niedostosowania społecznego, uwzględniających specyfikę problemów dzieci i młodzieży wychowywanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Dzięki ich wdrożeniu zwiększą się szanse na wychowanie młodych ludzi, którzy będą świadomie poczuwać się do odpowiedzialności wobec własnego kraju w obszarze kształtowania stosunków społecznych i gospodarczych, życia politycznego i obronności oraz pozytywny rozwój społeczeństwa przez przygotowanie młodych obywateli do świadomego, osobistego poczucia odpowiedzialności za siebie, innych i własny kraj.

Warunki instytucjonalnej opieki znacząco ograniczają możliwości rozwoju dzieci i młodzieży. W wielu młodych ludziach niezwykle trudno jest kształtować postawy prospołeczne z uwagi na to, że zaburzenia, problemy emocjonalne stanowią poważną barierę pozytywnego rozwoju i sprzyjają koncentracji na egocentrycznych potrzebach. Obserwowane trudności mogą stać się wyzwaniem dla współczesnej psychologii.

²⁰ Przykładowe tematy: szacunek do symboli kraju, życie publiczne, polityka państwa (polityka społeczna, polityka budżetowa), znaczenie zaangażowania w sprawy regionu i państwa, do całego społeczeństwa, patriotyzm, różnice kulturowe, wartości duchowe i kulturowe kraju. Ponadto, rozwój takich cech i umiejętności jak: wewnątrzsterowność, samoświadomość, poczucie wartości, tożsamość, uczciwość i odpowiedzialność, współpraca, kreatywność, siła woli.

Bibliografia

1. Brzezińska A.: Społeczna psychologia rozwoju. Scholar, Warszawa 2004.
2. Drwal R.: Percepcja ważności i realizacji zadań rozwojowych przez dorastających, [w:] Smoleńska Z. (red.): Badania nad rozwojem w okresie dorastania. PAN, Warszawa 1993.
3. Havighurst R.J.: Developmental Tasks and Education. McKay, New York 1971.
4. Kohlberg L., Turiel E.: Moral development and moral education, [in:]: Lesser G. (eds.): Psychology and educational practice. Scott Foresman, New York 1971.
5. Kohlberg L.: Stage and sequence: The cognitive – developmental approach to socialization, [in:] Goslin D. (eds.): Handbook of Socialization Theory and Research. Longmans, New York 1969.
6. Piekacz A., Panek W.: Ekspresja plastyczna dziecka osieroconego jako forma pracy terapeutycznej w nowatorskich placówkach opiekuńczo-wychowawczych, [w:] Krasoń K., Mazepa-Domagala B. (red.): Wymiary ekspresji dziecięcej. Librus, Katowice 2005.
7. Przetacznik-Gierowska M.: Studia psychicznego rozwoju człowieka. Przegląd zagadnień, [w:] Tyszkowa M. (red.): Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne. PWN, Warszawa 1988.
8. Schaffer R.: Wczesny rozwój społeczny oraz: Wzajemność kontroli we wczesnym dzieciństwie, [w:] Brzezińska A., Lutomski G. (red.): Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów. Zysk i S-ka, Poznań 2006.
9. Stanik J.M.: Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności, [w:] Urban B., Stanik J.M. (red.): Resocjalizacja, t. 1. PWN, Warszawa 2007.
10. Tyszkowa M.: Rozwój psychiczny jednostki jako proces strukturacji i restrukturacji doświadczenia, [w:] Tyszkowa M. (red.): Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne. PWN, Warszawa 1988.

Akty prawne

11. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (DzU. 2011, nr 149, poz. 887).

Abstract

Modern psychology is not indifferent to issues of development of society. The need for the use of terms such as "national" or "social responsibility" is noted in psychology, wherever diagnosed deficits in pro social skills. Institutional foster care pupils as victims of dysfunctional family system are in a group of people with very specific needs of shaping

citizenship. Self-awareness and inner need to work towards the common good almost non-existent in the minds of the harmed children and adolescents. In psychology feel the short age of effective methods of work dedicated to pupils of institutional foster care. The aim of article is to highlight the need to develop such methods.